

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“



Toch...

En hij antwoordde en zeide: Ja, heer, maar hij ging niet

En deze antwoordde en zeide: Ik wil niet, maar later kreeg hij berouw en ging toch.

Mattheus 21 : 28-32.

Wanneer hij het bevel van zijn vader hoort, is er bij die eerste zoon geen spoor van aarzel-ling. Hij zegt onmiddellijk: ja. Dat spreekt voor hem vanzelf: als je vader je een opdracht geeft, dan sputter je niet tegen. Je vader heeft het toch voor het zeggen? Hij is toch de baas? Nu, dan kun je maar één antwoord geven: ja, heer. Natuurlijk, als U het zegt, dan moet het gebeuren.

Maar hoewel hij dat heel vanzelfsprekend vond, zijn vader - die immers héér was - te gehoorzamen, dééd hij het, toen het er op aan kwam, toch niet.

Had hij dus maar een beetje gehuicheld met dat vlotte antwoord? Maar dat zegt Jezus niet. Waarom zou die jongen dat niet gemeend hebben?

Maar er kwam later iets tussen. Of het kwam hem, na dat spontane antwoord, in de zin, wat er precies in de wijngaard te doen was, - en toen had hij geen zin meer. Of juist toen hij op het punt stond te gaan, kwam zijn vriend langs en zei: ben je wijs? we gaan samen op stap. In elk geval: hij ging niet. Eerst was hij één en al bereidwilligheid. Tenminste, dat dacht hij. Maar hij was niet écht bereid. Hij zei: ja. Maar hij deed: neen.

Ook die tweede zoon hoeft zich geen ogenblik te bedenken, als zijn vader hem de wijngaard instuurt. Onmiddellijk komt zijn antwoord: ik wil niet. Zo kort mogelijk: ik vertik het. Mijn vader kan me wel van alles opdragen. Maar ik heb geen zin. Ik-doe-het-niet. Daar is dus niets aan te doen, zouden we zeggen. Het is verschrikkelijk. Maar de vader weet in elk geval met deze zoon, waar hij aan toe is: zijn zoon denkt er niet over.

Nee, hij denkt er niet over. En toch. Toch gaat hij tenslotte wel. Hij zei botweg: nee. Maar later kreeg hij berouw, en toen ging hij. Wat niemand, na die welsprekende weigering, nog zou verwacht hebben, dat gebeurde toch: hij ging.

Wie van die twee, vraagt Christus dan, heeft de wil van de vader gedaan? En natuurlijk, over het antwoord op die vraag hoeven wij niet lang na te denken, evenmin als de overpriesters en schriftgeleerden (vs 23). Het antwoord is: de laatste. Die jongen, die „nee“ zei, maar „ja“ deed. Want je kunt in een eerste opwelling wel heel onderdanig spréken, maar het komt aan op wat je uiteindelijk doet.

Alleen maar: met dat antwoord hebben die voormannen van Israël hun eigen vonnis geveld. Want, zegt Jezus dan, wat is er gebeurd? Johannes de Doper is tot jullie gekomen. En hij heeft jullie de weg der gerechtigheid gewezen. D.w.z. hij heeft jullie opgeroepen tot bekering: bereidt de weg des Heeren, maakt in de wildernis een baan voor onze God.

En wat hebben jullie toen geantwoord? Jullie hebt gezegd: natuurlijk. Dat doen we. Allicht. Als God ons oproept om zijn weg

klaar te maken, dan zijn wij van de partij. En dus kwamen jullie tot Johannes om óók gedoopt te worden (Matth. 3 : 7).

Maar toen Johannes jullie zag komen, heeft hij gezegd: dat gaat zó maar niet. Denk er om, je moet voortbrengen vruchten die bij de bekering passen. Jullie met je zelfgenoegzaamheid, jullie denkt dat je vanzelfsprekend hoort bij de wegbereiders van de Messias. Maar wil je tot die wegbereiders behoren, dan zullen jullie ook met je zonden moeten breken. Dan zullen jullie ook werkelijk de wil des Vaders moeten doen.

En toen Johannes dat zei, heb je je afgewend. Toen het op daadwerkelijke bekering aankwam, bleef er van jullie enthousiasme niets meer over. Toen moest je van de doop van Johannes niets meer hebben. Jullie hebben dat wel vlot gezegd: natuurlijk, wij willen ook gedoopt worden. Maar tenslotte hebben jullie „nee“ gedaan.

En toen zijn de hoeren en de tollenaars jullie voorgegaan. Hoeren en tollenaars, - dat waren dus de mensen die er niet aan dachten, Gods geboden te doen. Ze zouden wel wijzer zijn. Ze gingen hun eigen gang. God had ook hen geroepen tot gehoorzaamheid, maar heel hun leven was één schreeuw: we willen niet, we vertikken het.

Nu, die nee-zeggers deden het tenslotte toch. Ze hebben zich bekeerd van hun slechte leven en ze hebben zich door Johannes laten dopen en ze zijn het koninkrijk Gods binnengegaan. Ze waren de nee-zeggers, die tenslotte „ja“ deden. Je zou het nooit hebben verwacht. Maar het is toch gebeurd.

Ze gingen jullie voor. En wat hebben jullie toen gedaan? Zijn jullie toen nóg tot inkeer gekomen? Toen die hoeren en tollenaars deden wat jullie niet wilden doen, toen werden jullie er immers nog eens voorgezet: niet wie „Heere, Heere“ zegt, maar wie doet de wil des Vaders.

Maar zelfs toen hebben jullie je niet bekeerd. Eerst was het: ja. Toen werd het: nee. En toen bleef het: nee.

Want Johannes kwam en jullie hebben hem niet geloofd. Maar na Johannes ben Ik gekomen. En jullie geloven ook Mij niet. Jullie zouden het prachtig vinden als Ik deed wat volgens jullie de Messias behoorde te doen. Maar dit moet de Messias doen: Hij moet zondaren roepen tot bekering. En waarachtige bekering, - dat willen jullie niet. Daar denken jullie niet over.

Nu dan, zegt Christus, Ik ben jullie laatste kans. En dan vertelt Hij die gelijkenis van de pachters (vs 33-46), die hun heer de opbrengst van de wijngaard onthielden. En als de heer van de wijngaard, na zijn knechten, zijn eigen zoon stuurt, doden ze die.

Dat begrepen die oudsten van Israël toen wel: deze rabbi bedoelt óns (vs 45). Hij wil dat wij ons bekeren. Maar toen ze dat begrepen, toen keerden ze zich des te feller tegen Hem. Toen wisten ze maar één ding meer: Hij moet er aan. Toen gingen ze tot het uiterste met hun „nee“. Want zich bekeren, dat wilden ze niet.

Vinden wij dat onbegrijpelijk? Kunnen wij ons dat eigenlijk niet indenken, dat die vrome Joden, die niets anders deden dan roepen om verlossing, die vol spanning wachtten op de

INHOUD:

Toch....	J. K.
Calvijn in Japan (III)	C. V.
Open brief aan ds. D. K. Wielenga	H. A.
Bacillendragers	M. R. v. d. B.
Persschouw	
Ingezonden	
Kerknieuws	

beloofde Messias, toen 'ter op aan kwam, „nee“ zeiden?

Zeggen wij dan: ja?

Ja-zeggen is zo vanzelfsprekend. Als je een christen bent, zeg je toch niet „nee“ tegen Christus. Als ons dat gevraagd wordt, of wij Christus willen volgen, dan staan we toch zeker dadelijk klaar: ja! Stel je voor, dat we een ander antwoord zouden geven.

Ja, en toch, hoe vaak weigeren we dat met de daad: Christus te dienen. Want dan komen de praktische bezwaren. Dan blijkt dat het volgen van Christus in ons leven alles op zijn kop zet. Dat we een streep moeten halen door alles wat wij gewoon en normaal vinden.

We zeggen wel vlot: ja. We zijn er vast van overtuigd, dat er voor Christus wel plaats is in ons leven. Maar we vergeten, dat er bij Christus geen plaats is voor ons leven, voor het leven dat wij gewend zijn. Dat we bij Hem er aan gaan. En daarom gaan, ondanks onze welgemeende woorden, onze daden vaak vierkant tegen Christus in.

En zagen we dat nu maar: alles in ons komt in opstand tegen Christus. Als Hij ons roept om Hem te volgen, dan zeggen wij aanstonds: nee! Dan is onze eerste reactie: ik vertik het.

Zagen we dat nu maar: ik ben een nee-zegger. Want dan kregen we het eindelijk door: wij moeten ons bekeren. Zolang we ons zelf wijs maken dat we ja-zeggers zijn, denken we aan bekering niet. Daarom onmaskert Christus ook onze schijnvrome, vanzelfsprekende antwoorden. Hij kijkt er dwars door heen. Want Hij kijkt naar ons leven. En Hij wijst het ons aan: jullie zeggen wel: ja, maar jullie doen: nee. En als jullie zo blijven doen, zal het koninkrijk Gods van jullie weggenomen worden.

Christus bedoelt óns. Opdat we zouden komen tot Hem, die ons niet alleen roept tot bekering, maar ook brengt tot bekering. Tot Hem, die zijn leven gaf voor onze bekering en die ook vandaag nog alles doet voor onze bekering. Want Hij staat immers klaar met de dagelijkse vernieuwing van ons leven. Hij vraagt maar één ding: dat we onze oude, ongelovige, opstandige natuur laten breken door zijn Heilige Geest. Door zijn evangelie. Door zijn reddende, alles vernieuwende handen.

Want dan gebeurt het wonder. Het onverwachte. Dat mensen, die „nee“ zeggen, daarna berouw krijgen en toch „ja“ gaan doen. Dat mensen, die niet willen, tóch willen. Dat mensen, die niet kunnen, tóch kunnen. Dat wij, die weigeren ons te bekeren, tóch bekeerd worden.

Want „nee“-zeggers zijn we. Natuurlijk, dat bestaat toch niet, dat we ons leven in de war laten schoppen. Dat we bereid zijn, het leven dat wij leiden te verliezen. Nee, dat bestaat niet. Als Christus ons roept, dan zeggen

we: nee. Met duizend argumenten. Met tien-duizend verontschuldigungen. Maar we zeggen: nee. Dit doe ik niet. Dit-doe-ik-nooit!

Wat zouden we ook anders zeggen? Alles in ons komt immers in opstand tegen dat, wat Christus wil. Tegen het wonder dat Christus in ons leven wil uitwerken: de radicale omkeer.

En als we dan vragen: hoe moet dat ooit anders worden? - dan geeft Christus ons hetzelfde antwoord als Hij de ouderlingen van Israël gaf. Die hadden Hem wel niets gevraagd. Maar ook aan die zelfverzekerde heren ging Hij toch het antwoord op die vraag geven. Hij gaf dat antwoord niet met woorden. Maar met de daad. Hij zei „ja” tegen zijn Vader met de daad van zijn leven en de daad van zijn dood.

En dat „ja” heeft ons gered. Dat „ja” tegen God heeft het onmogelijke voor ons mogelijk gemaakt. Dat „ja” tot God, dat Christus sprak tot in de verlatenheid van de hel toe, dat „ja” heeft voor Joden en heidenen de weg tot God opengebroken. Dat heeft Joden en heidenen de Heilige Geest verworven. Die Heilige de Heilige Geest verworven. Die H.G. van God, die werkelijk ons leven op zijn kop zet, die ons

bekeert, omkeert. Christus' offer heeft ons de bekering ten leven geschonken. Dat maakt ons, „nee”-zeggers, tot mensen die berouw krijgen en „ja” gaan doen. Dat we gaan doen wat dwars tegen onze natuur ingaat, ook al schreeuwt alles in ons er tegenin: ik wil niet.

We gaan „ja” doen. Waarom? Omdat Christus werkelijk verlost. Waardoor? Door de Heilige Geest van God. Precies zóver als het in onze kraam te pas komt? Nee, want God maakt alle dingen nieuw.

Dat is het evangelie, waarin Christus komt tot ons, „nee”-zeggers. Opdat wij, als we Hem zien, onszelf ontdekken. En het begrijpen: Hij bedoelt mij. Hij bedoelde mij, toen Hij sprak in gelijkenissen. Hij bedoelde mij, toen Hij in de verschrikkelijke werkelijkheid van het kruis zijn leven gaf. Toen óók, toen bedoelde Hij mij. Want als we dat ontdekken, dat Hij in heel zijn werk, in zijn roep tot gehoorzaamheid, in zijn dood en opstanding, ons bedoelde, dan krijgen we ook berouw.

Hij roept ons achter zich aan.

En we wilden wel niet.

Maar we gaan toch.

Haulerwijk.

J. Keuning.

Calvin in Japan

III

In de brochure „Calvin in Japan” komt nog meer belangrijks voor dan het vorige week opgenomen artikel van Masaichi Takemori. Een Amerikaans lid van de vertalingscommissie van Calvijn's werken. I. John Hesselink — de man is zonder twijfel van Nederlandse komaf evenals het andere niet-japanse comitélid Michiel de Bredt — schreef er n.l. een opstel in over Calvin's populariteit in Japan. Het is belangrijk genoeg om het aan onze lezers door te geven. Hier volgt het.

De laatste jaren heeft Japan met trots kunnen wijzen op verschillende belangrijke dingen, waarin het de eerste is. Op verscheiden gebieden, in het bijzonder dat der wetenschap, staat het vooraan, of op één lijn met de leidende volkeren der wereld. Als het gaat om het kleinste draagbare transistor-televisietoestel of om de snelste treinen is Japan „Nummer Eén”. Deze prestaties zijn welbekend in geheel Japan, en vinden ook snel erkenning in het buitenland.

Maar wat niet bekend is, niet eens bij de Japanners zelf, is het feit dat Japan ook wel eens „Nummer één” zou kunnen zijn waar het geldt de belangstelling voor de Reformator van Genève, Johannes Calvin. Vanouds bekende kernen van gereformeerd-presbyteriaanse invloed als Zwitserland, Duitsland, Nederland, Schotland en Noord-Amerika beheersen nog steeds het toneel voorzover het Calvin-studies en onderzoek betreft. Maar deze belangstelling is vaak beperkt tot een betrekkelijk klein aantal geleerden en predikanten.

Japan komt ook ver achter landen als Brazilië en Korea aan, als het gaat om de totale presbyteriaans-gereformeerde invloed. Want in Japan bereikt het totaal aantal christenen (met inbegrip van de Rooms-katholieken) nog niet 1% van de bevolking van meer dan 90 miljoen mensen. En terwijl de presbyteriaans-gereformeerde kerk voor de oorlog de grootste protestantse denominatie in Japan was, is die kerk nu verdeeld in minstens drie verschillende groepen. De meerderheid van deze kerken vormen nu een deel van de Verenigde Kerk van Christus in Japan (de „Kyodan”). Maar twee belangrijke vleugels van deze stroming zijn om verschillende redenen afgescheiden van de Verenigde Kerk en vormen aparte gemeenschappen.

Deze heel korte toelichting dient om buitenlandse lezers de grote opgang die Calvin tegenwoordig in Japan maakt wat beter te doen begrijpen. Er was voor de oorlog een aanzienlijke belangstelling voor Calvin, maar omdat er maar heel weinig japanse vertalingen van Calvin's werken beschikbaar waren, was de studie van Calvin beperkt tot die pre-

dikanten en onderwijzers die engelse of duitse vertalingen konden lezen. Heel weinig geleerden waren in staat Calvin in het oorspronkelijke latijn of frans te lezen. Bijgevolg was Calvin in het vooroorlogse Japan slechts voor een uitgelezen klein groepje mensen toegankelijk.

Na de oorlog was één van de eerste zorgen van de japanse kerken het herstel van het contact met de rest van de christelijke wereld, zowel theologisch als in andere opzichten. Het waren uit een theologisch oogpunt bijzonder boeiende jaren. Want Reinhold Niebuhr en Emil Brunner waren op hun hoogtepunt, Karl Barth liet snel na elkaar delen van zijn Kerkelijke Dogmatiek verschijnen, Rudolf Bultmann en Paul Tillich kregen toenemende aandacht.

De Japanners, die altijd een bijzondere voorliefde voor systematische theologie getoond hebben, richtten vanzelfsprekend hun aandacht op deze nieuwe ontwikkelingen. Vertalingen, vooral van de kleinere werken, maakten het voor iedereen mogelijk de laatste geschriften van deze theologen te lezen. (Hier moet wel bij opgemerkt worden, dat Barth, Brunner en Kierkegaard ook voor de oorlog al grote indruk gemaakt hadden). Bovendien maakte Brunner een geweldige indruk op de kerk gedurende de twee jaren van zijn professoraat aan de Internationale Christelijke Universiteit; maar zelfs hij verdreef niet het stevig verschanste barthianisme dat al bestond.

Maar Barth, Brunner en al de andere „theologen-van-naam” van onze tijd hebben een nieuwe mededinger gevonden in Johannes Calvin. Toen vertalingen van zijn werken beschikbaar kwamen, werden ze met een onverklaarbare gretigheid opgenomen. Dank zij de inspanning van enkele toegewijde Calvin-kenners verschenen verscheiden kleinere werken van Calvin (preken, catechismussen en theologische verhandelingen) in vertaling binnen de eerste jaren na de oorlog. Vooral één van deze, Calvin's eerste catechismus van 1537 (Onderricht in het Geloof) is een echte „bestseller” geworden. Het is vijf keer herdrukt sinds 1956!

Het aanbod van deze losse stukken heeft blijkbaar slechts de eetlust opgewekt van talloze mensen voor wie Calvin alleen maar een naam was geweest. Het diende ook om de sluimerende belangstelling in Calvin te doen herleven, die nog uit de vooroorlogse periode stamde.

Het was ongeveer in deze tijd, dat één van de leidinggevende vertalers van Calvin en een jonge zendeling, die met gelijke gedachten rondliepen, door Gods voorzienig bestel tezamen gebracht werden. Het werd spoedig duidelijk, dat dit verlangen naar een meer

geregelde uitgave van Calvin's werken op grote schaal — vooral zijn bijbel-verklaringen — door veel meer mensen gedeeld werd. Bovendien was de grootste en meest geachte christelijke uitgever in Japan, Shinkyo-Shuppan-Sha (de Protestantse Uitgeversmaatschappij) bereid dit plan te ondersteunen. De president van dit bedrijf, dat vrijwel al de vroeger vertaalde werken van Calvin uitgegeven had, was zeer geestdriftig over dit plan. Zo werd het Japanse Calvin-Vertaal Genootschap geboren. Een voorbereidende bijeenkomst werd gehouden in de zomer van datzelfde jaar.

De aanwezigheid van een flink aantal bekwaame geleerden en de royale geldelijke bijdragen uit het buitenland hebben een opmerkelijk resultaat mogelijk gemaakt in de vier-en-een-half jaar dat het Vertaal-Genootschap bestaat. De vertalers, die nogal wat verschillende terreinen van wetenschap en onderzoek vertegenwoordigen, zijn uitzonderlijk betrouwenswaardig en ijverig gebleken. En hun inspanning heeft tot nog toe gelijke tred gehouden met grote en kleine bijdragen — sommige ongevraagd en geheel onverwacht — van kerken en particulieren, zowel uit Europa als Noord-Amerika. Daardoor kon ieder deel, ondanks oplopende kosten, gepubliceerd worden zodra het vertaald was. Zo zijn in dit korte tijdsbestek zes delen bijbel-verklaring en de Boeken I en II van de Institutie gepubliceerd.

Maar nog indrukwekkender dan deze snelle produktie, is de verbazingwekkende ontvangst van deze delen geweest. Het eerste deel dat verscheen, de Kommentaar op Romeinen, is al in zijn vierde druk. Het tweede deel is ook al herdrukt, en de eerste uitgave van het derde deel is al bijna uitverkocht.

Met de Institutie ging het evenzo. Boek I was een paar maanden na zijn verschijning uitverkocht. Boek II al na een paar weken. Het is dus niet te veel gezegd, dat onder theologische werken de boeken van Calvin nu „bestsellers” in Japan zijn!

De vraag dringt zich op: waar komt deze merkwuurlijke populariteit van Calvin vandaan, en wie leest zijn werken? De eerste vraag is moeilijk te beantwoorden, maar het schijnt dat Calvin's betrekkelijk eenvoudige, directe manier van schrijven en zijn geestelijke bespreking van het leven beantwoorden aan een gevoelde behoefte bij Japanners uit alle levenskringen. Een leidinggevende theoloog is ook van mening, dat de japanse kerk, arm aan geschiedenis en eigen tradities, zichzelf zoekt te funderen in het geloof van de Reformatie. Vandaar dat niet alleen Calvin populair is, maar Luther even goed.

Het is veel gemakkelijker de tweede vraag te beantwoorden. Het is om te beginnen al duidelijk, dat Calvin gelezen en gewaardeerd wordt door predikanten en geleerden ver buiten hen, die zichzelf beschouwen als „Calvinisten”. Een veelzeggend voorbeeld is Calvin's populariteit in de zogenaamde niet-kerkelijke (Mukyokai) secte in Japan. Hoe zij Calvin kunnen bewonderen, en toch nog de sacramenten en de georganiseerde kerk verwerpen, is een mysterie, dat zelfs de Japanners niet kunnen doorgronden. Maar het openbaart in elk geval de wijd-verspreide aantrekkingskracht van Calvin.

De belangstelling voor Calvin is ook groot in theologische kringen, ongeacht de richting waartoe zij behoren. Niet alleen in de grotere steden, waar de kerk betrekkelijk sterk is, maar ook in afgelegen landelijke gebieden komen groepen predikanten regelmatig bij elkaar, om samen de Institutie te lezen en te bespreken. Aan het Verenigd Theologisch Seminarie van Tokio, het grootste Seminarie in Japan, worden tegenwoordig meer proefschriften over Calvin geschreven, dan over enig ander apart onderwerp!

Maar de bovengenoemde groepen alleen kunnen toch de fabelachtige verkoop van Calvin's werken niet verklaren. Het beslissende antwoord is, dat gewone mensen in Japan Calvin lezen als nergens elders ter wereld. In dit opzicht zijn de gewone christen-Japanners een uniek verschijnsel. Want waar zou men elders in de wereld groepen gewone mensen vinden (soms 25 of meer), die jarenlang iedere maand samenkomen om klassie-

ke theologische werken te bestuderen en er samen over te spreken (zelfs Barth's Kerke-lijke Dogmatiek!)? In Yokohama bijvoorbeeld is er een groep, waartoe hogeschoolstudenten en huisvrouwen behoren, die meer dan vijf jaar lang regelmatig bijeen geweest zijn om over de Institutie te spreken. Ik heb zelf ook een gemeente van zowat 100 mensen meege- maakt (de gemiddelde gemeente telt minder dan dertig leden) die twee dagen lang geluis- terd hebben naar een reeks van voordrachten over Calvijn's theologie. Waar nog bij kwam dat de meeste van deze mensen een exemplaar van Calvijn's „Onderricht in het Geloof” be- zaten, dat als bron diende. Zo kwamen verle- den jaar meer dan 100 mensen bijeen, voor het grootste deel uit één gemeente, om te luis- teren naar een lezing over de hedendaagse betekenis van Calvijn's theologie. En tenslot- te, het meest indrukwekkend van alles zijn de getuigenissen van vele christenen en zelfs van niet-christenen, die per briefkaart gereageerd

hebben op de nieuwe vertalingen.

Zo gaat de geneefse Hervormer voort te spreken met verbazingwekkende kracht en actualiteit tot onze leeftijd, en in het bijzon- der tot een land, dat zelfs geen deel van zijn gedachtenwereld geweest is. Aan alle vrien- den en begunstigers over de gehele wereld, die dit getuigenis mogelijk gemaakt hebben, wil het Japanse Calvijn-Vertaal Genootschap zijn hartelijke dank aanbieden.

„SOLI DEO GLORIA”

Terwijl in het westen de kern van Calvijns prediking al meer wordt verloochend en de onderscheidene groepen van hen die Calvijn als de grote door God geschonken kerkrefo- mator eren elkaar dikwijls het licht in de ogen niet gunnen, beleven we het wonder van een calvinistisch reveil in Japan. Zal eenmaal het Oosten zijn zendelingen naar het Westen stu- ren?

C.V.

Open brief aan ds. D. K. Wielenga

De Weleerwaarde Heer
ds. D. K. Wielenga JD zn., Rotterdam-C

Weleerwaarde Heer,

Zoals U weet ben ik een aandachtig lezer van „De Schaapskooi”, het orgaan van de Gerefor- meerde Kerk van Rotterdam-C. Zowel mon- deling als schriftelijk heb ik daarvan blijk ge- geven.

Het is U bekend dat ik van de inhoud niet altijd met instemming kennis nam. U hebt daartegen geen bezwaar. U bemint de ja- broers niet. Daaruit put ik te meer vrijheid me te scharen in de rij van schrijvers die U te- genspreken. Het wordt een wat lang verhaal. Maar het lijkt me nuttig om het toch maar af te steken.

Ik heb de vorm gekozen van een open brief. Omdat de zaken die U aan de orde stelt niet maar zaken zijn tussen U en mij, hoewel dat ook het geval is, maar zaken die van belang zijn voor onze kerken. En voor de doorwer- king van het evangelie van Jezus Christus in deze wereld.

In het nummer van 2 november 1963 van „De Schaapskooi” hebt U een artikel overge- nomen uit „Protestants Nederland” van drs. K. Exalto¹⁾. Uit het feit dat U dit artikel zon- der enig commentaar afdruckt, leid ik af, dat U het een artikel van waarde vindt. Het was getiteld „Luther en het pausdom”. Exalto be- toogt dat Luther's strijd tegen het pausdom zijn levensstrijd is geweest. En dat het grote verschil tussen Rome en Luther heeft vastge- zeten op de leer van de rechtvaardiging van de zondaar uit genade alleen.

Exalto citeert dan Luther's commentaar op de brief aan de Galaten, waar Luther zich afzet tegen de critiek van de **homines fanatici**, de dwepers, op de paus. Letterlijk zegt Lu- ther dan: „Als hij ons maar Christus liet, dan zouden wij hem (de paus) in waarde laten; in- dien hij ons toegaf dat God uit louter genade door Christus zondaren rechtvaardigt, dan zouden we hem zelfs op de handen dragen”.

Luther wil strijden tegen de paus. Maar „het enige middel waarvan hij gebruik wilde maken was de prediking van het Woord Gods, met name de prediking van het geloof, of de leer van de rechtvaardiging”.

Luther acht het pausdom onverbeterlijk. „Zou het pausdom ooit de gerechtigheid, die uit het **geloof** is aanvaard, dan zou op dat- zelfde moment het pausdom ophouden te be- staan, het zou zichzelf opheffen”.

Drs. Exalto voegt eraan toe als actuele toe- passing: „We zullen het pausdom, ook in zijn huidige gestalte moeten trachten te benade- ren vanuit het hart van het evangelie, de leer der rechtvaardiging door het geloof alleen - wat helaas weinig gebeurt”.

Luther en Exalto zijn van mening dat het pausdom moet verdwijnen. U en ik zijn het er mee eens. „Zodra we dat echter erkennen komt tot ons, christenen uit de Reformatie en vooral tot de kerken der Reformatie wel heel

krachtig het appél om ook in deze tijd nog te prediken **de rechtvaardiging door het geloof alleen** - waarmee we onszelf en Rome de beste dienst bewijzen”.

Zoals ik al schreef: ik neem aan dat U, al- thans in grote lijn, het eens bent met dit arti- kel. Anders zou U het niet zonder enig com- mentaar hebben overgenomen. We zullen in- derdaad ook ons zelf, afgedacht van het con- flict met Rome, een grote dienst bewijzen als we blijven bij het hart van het evangelie: de leer van de vrijspraak van de goddeloze om Christus alleen.

Maar: waarom zijn andere uitlatingen van U uit „De Schaapskooi” daar mee in strijd?

Dat was al het geval met Uw schooldagre- de „Pastoraal Zelfonderzoek”²⁾. Tot mijn ver- bazing vrijwel dood gezwegen. U zei daarin dat 80% van de huidige beroerten in onze ker- ken te wijten is aan de predikanten zelf. Ik ben het daarmee eens. Soms lijkt het er wel op dat ze samen een raad van beroerten vormen. Natuurlijk om de beroerten te dempen. Maar in feite zullen de beroerten steeds groter wor- den, tenzij wij én persoonlijk én als kerken meer en meer gaan leven naar de raad van drs. Exalto. Onrustig blijft de kerk totdat zij rust vindt in de vrijspraak van de zondaar door het bloed alleen. Dan bewijzen we ons zelf en anderen de beste dienst.

Uw Schooldagrede heeft deze weg niet aangewezen! Met heel wat zaken, die U noemt als U aan de dominees vertelt wat ze te doen hebben, kan ik hartelijk instemmen. Die heb- ben dan ook geen verdere bespreking nodig. Althans in dit verband niet. Ik wil ook voor- bijgaan aan enkele uitschieters, waarbij ik me afvraag of U geen tendentieuze voorstel- ling van zaken geeft.

Het geheel zet U in de vraagstelling: HER- DERS OF HUURLINGEN? Om ons zelf te be- oordelen geeft U ons drie normen: de Schrift, de belijdenis en de kerkenordering.

Hiertegen bestaan bij mij geen bezwaren, als maar vaststaat dat ze niet van gelijke waarde zijn. De Schrift gaat echt nog boven- al. Ik vrees dat zulks voor U niet vast staat. U schrijft „Onze kerkelijke normen zijn, tenzij men het tegendeel BEWIJST, aan de Schrift ontleend”. In zijn algemeenheid is dit niet waar. Hier is nauwkeurig te onderscheiden. Ook al bewijst niemand het, dan kunnen ze nog wel van de Schrift afwijken. Soms duurt het heel lang voordat de kerk ontdekt wat de HERE nu werkelijk te zeggen heeft. Ook de kerkmens is verbazingwekkend geneigd tot alle kwaad van nature.

U zult wel bedoelen dat het niemand ge- oorloofd is van de belijdenis en kerkenorde af te wijken, tenzij hij bewijst in de daarvoor aangewezen weg, dat ze in strijd zijn met de Schrift.

Ik zou hierbij willen aantekenen dat de ambtsdragers alleen maar beloofd hebben te- gen de **belijdenis** niets openlijk te leren. Het staat een ieder vrij de kerkenorde te bestrij- den zo veel hij wil. Het staat niet een ieder

vrij van de K.O. af te wijken zo veel hij wil, maar wel om hem te bestrijden. In feite is hij ook echt wel voor verbetering vatbaar.

Maar de fout, die U maakt is dat U in de Schooldagrede suggereert dat elke afwijking van de belijdenis en k.o. iemand maakt tot een huurling. En dat is niet zo. Zelfs zou ik de stelling willen verdedigen dat niet elke afwij- king van de Schrift iemand maakt tot een huurling, hoezeer die afwijking ongeoorloofd is.

U hebt mij al eens toegegeven in „De Schaapskooi” dat ook Uw grootvader Prof. D. K. Wielenga en met hem heel wat anderen af- weken van het ondertekeningsformulier en een publieke aanval deden op artikel 36 van de N.G.B. U schreef toen. „Alle hoogleraren van Kampen waren er mijns inziens naast; het is jammer het te moeten zeggen. Ze heb- ben hun standpunt, eer de synode er kennis van kon krijgen, wereldkundig gemaakt. Dat komt niet te pas”³⁾.

Nu hebben U en ik daarover niet zo veel verschil van mening. Al vindt U het kenne- lijk erger dan ik. Maar vast staat — of niet... soms? — dat prof. D. K. Wielenga geen huur- ling werd toen hij zo deed. En dat geldt ook van alle andere ondertekenaars van de ver- klaring over art. 36 N.G.B. Maar toen ze zo ver kwamen er officieel over te spreken op kerkelijke vergaderingen, konden ze dat mak- kelijk wagen. De publieke opinie was voor de wijziging al lang rijp. Op deze wijze heeft ds. Telder het niet gedaan. Maar is daarom het één minder erg dan het ander? Als Prof. D. K. Wielenga geen huurling was, dan is Telder het ook niet. Niet meten met twee maten!

Ook is al meermalen herinnerd aan de pub- lieke bestrijding door Prof. Deddens van art. 30 N.G.B. in zijn boekje: „De positie van de Diakenen ten aanzien van den Kerkeraad”.

Ook hij bestreed buiten het betreden van de kerkelijke weg om. Maar hij was geen huurling. Evenmin was dat b.v. ds. J. van An- del, die fweek van art. 37 N.G.B.

Heus, dominee, het is al te ongenueanceerd gezegd, als U stelt in Uw schooldagrede dat elke afwijking van belijdenis, k.o. en het on- dertekeningsformulier iemand maakt tot een huurling.

Misschien zegt U nu: „Maar dat heb ik ook niet gezegd. Ik heb alleen maar de vraag ge- steld”. Dat is formeel waar. Maar de vraag stellen in zulk een situatie — en voor de in- gewijde was het helemaal niet moeilijk te we- ten wie U bedoelde — is meer dan vragen.

Als ik me goed herinner dan hebt U eens een serie preken gehouden over de Romeinen- brief. Daarin verkondigde U dat de inhoud van het evangelie is de proclamatie van de vrijspraak van de zondaar. Door het Woord alleen. Door het geloof alleen. Uit genade al- leen. En dat was van werkelijk oecumenische betekenis, zo stelde U. In feite hebt U dat in Uw schooldagrede niet in rekening gebracht. Ook niet in Uw recente aanval op een hele serie predikanten.

Ik heb in „Opbouw” eens drie artikelen geschreven over verdraagzaamheid. Daarin heb ik gepoogd aan te geven waar de grenzen tussen een goede en slechte verdraagzaam- heid liggen. Ik noemde daarbij al Uw school- dagrede. Die artikelen zijn wat de Schriftar- gumentatie betreft door niemand weerspro- ken. Daarom neem ik de vrijheid er een ge- deelte van te herhalen.

Het is onweersprekelijk dat er in de H. Schrift grenzen getrokken worden. Heel dui- delijk in de brief aan de Galaten. Paulus zegt: „Maar ook al zouden wij, of een engel uit de hemel, u een evangelie verkondigen, afwijkend van hetgeen wij u verkondigd heb- ben, die zij vervloekt. Gelijk wij vroeger reeds gezegd hebben, zeg ik thans nog eens: indien iemand u een evangelie predikt, af-wijkend van hetgeen gij ontvangen hebt, die zij vervloekt!” (Gal. 1 : 8, 9).

Een kerk moet dus durven vloeken. Een kerk die niet durft te vloeken, kan ook niet zegenen en tot een zegen zijn. Maar nu is het van groot belang ook hier het verband in re-kening te brengen. Wanneer zegt Paulus dit?

Wel, Paulus had te maken met mensen, die een ander evangelie brachten. En dat is geen evangelie (Gal. 1 : 6 en 7). Paulus keert zich dus tegen dwaalleraars, die hun leer uitgaven

voor evangelie. Voor blijde boodschap. Maar het was geen blijde boodschap. Waarom niet? Het was afwijkend in de zin van tegengesteld aan. In hun leer werd de algenoegzaamheid van het kruis van Christus aangerand. Het evangelie is daarom evangelie, omdat het is de boodschap van onze behoudenis door Christus. Door Hem alleen. Hij heeft alles volbracht (Gal. 3 : 13). Er hoeft daarom niets meer van de mens bij. Er mag ook niets van de mens bij. En dat leerden de dwaalleraars. Ze leerden dat, behalve het vertrouwen op de Here Jezus ook nog noodzakelijk was het onderhouden van de wet van Mozes, sabbat, besnijdenis etc. (Gal. 4 : 10; 5, 2; 6 : 12). Ze onderwezen een toeslagreligie. En elke toeslagreligie wordt surrogaatreligie⁴⁾. Jezus Christus én nog iets, loopt altijd uit op het verwerpen van Hem en rooft de arme zielen van de enige troost, van het enige rustpunt dat er is in het leven; ontrooft het evangelie zijn blijde karakter; laat de genade geen genade en roemt niet alleen in het kruis (Gal. 6 : 14).

In dit verband is ook van belang het conflict dat er geweest is tussen Paulus en Petrus in de gemeente van Antiochië. (Gal. 2 : 11-14). Paulus zegt dat, als Petrus zich afzondert van de heiden-christenen, hij niet wandelt overeenkomstig de waarheid van het evangelie. Dat is „datgene, wat het Evangelie waarlijk tot evangelie maakt”⁵⁾.

„Het eigenlijke wezen van het evangelie”⁶⁾. Petrus vestigde door zijn houding de indruk dat de onderhouding van de wet van Mozes noodzakelijk was om waarlijk christen te zijn. Om waarlijk verbonden te zijn met de Here Jezus Christus. In principe dus dezelfde zonde als van de dwaalleraars in Galatië. Dat is dan ook de reden waarom Paulus dit verhaal juist in de brief aan de Galaten vertelt.

Overigens heeft Paulus tegen Petrus niet dezelfde krasse woorden gebruikt als tegen de dwaalleraars. Was dat bescherming van een vriendje? Neen! De dwaalleraars verkondigden een andere leer. Brachten een ander evangelie. Petrus week af door zijn handelwijze. Gevaarlijk genoeg. Maar het Woord Gods werd door hem niet veranderd van karakter. Hij ging geen tegengesteld evangelie leren. Dat rechtvaardigt al een verschil in termen. Petrus wordt niet gevloekt. Wel in het openbaar weerstaan. En hij heeft naar de vermaning gehoord.

In dit verband is het goed en leerzaam Paulus' brief aan de Galaten te vergelijken met de eerste brief aan de Corinthiërs. In Corinthen was n.l. ook sprake van een dwaalleer. Men loochende de opstanding der doden. „Indien nu van Christus gepredikt wordt, dat Hij uit de doden is opgewekt, hoe komen sommigen onder U er toe te zeggen, dat er geen opstanding der doden is?” (1 Cor. 15 : 12).

Er is in dit verband in „Opbouw” al eens gewezen op wat Calvijn hiervan zegt. Ik veroorloof me dat nog eens te herhalen.

„Onder de Corinthiërs hadden niet weinigen gedwaald, maar bijna het gehele lichaam was door besmetting aangetast; er was niet slechts één soort van zonde, maar zeer vele; er waren gruwelijke schanddaaden; er was niet alleen berderf van zeden, maar ook van de leer. Wat doet nu de heilige apostel, dat is het instrument van de hemelse Geest, door wiens getuigenis de kerk staat en valt? Zoekt hij een scheiding van hen? Verstoot hij hen uit het Rijk van Christus? **Treft hij hen met de laatste bliksem der vervloeking?** Hij doet niet alleen niets van deze dingen, maar hij erkent en predikt, dat zij is een kerk van Christus en een gemeenschap der heiligen. Indien onder de Corinthiërs de kerk blijft, waar twisten, secten en naijver woeden, waar geschillen en kijverijen zijn, gepaard met hebzucht waar openlijk een schandaal goedgekeurd wordt, die zelfs in de ogen der heidenen verfoeilijk zou zijn, waar onbeschaamd de naam van Paulus wordt beschimpt, die zij als een vader hadden behoren te vereren, waar sommigen de opstanding der doden bespotten, **met welke omverwerping 't gehele evangelie instort**, waar Gods gaven de eergierig-

heid en niet de liefde dienen, waar zeer veel onbetamelijk en onordelijk gedaan wordt; en wanneer de kerk dan daarom blijft, omdat de dienst des Woords en der sacramenten daar niet versmaad wordt: wie zou dan de naam van kerk durven ontnemen aan hen, aan wie niet het tiende deel van die misdaden kan worden ten laste gelegd? Zij, die met zo grote gemelijkheid woeden tegen de tegewoordige kerken, wat zouden die, vraag ik u, de Galaten gedaan hebben, die bijna het evangelie verlaten hebben, maar bij wie toch dezelfde apostelen kerken vonden?”.

Waarom gebruikt Paulus in de brief aan de Galaten wél het woord anathema (vervloeking) en niet in 1 Cor. 15? Het antwoord kan alleen maar zijn: omdat in Corinthen niet de waarheid van het evangelie werd aangerand. Omdat daar geen ander (tegengesteld) evangelie werd gebracht. Dat wil niet zeggen dat het een onbelangrijke zaak was, die in 1 Cor. 15 aan de orde is. Integendeel. Héél de prediking van het evangelie wordt zinloos, als er geen opstanding der doden is. Maar de leer van de dwalenden in Corinthen was niet: het kruis van de Heiland én nog iets; iets van de mens zelf.

Zoals bij de Galaten. Deze Corinthiërs zagen niet de heerlijke consequenties van de dood en de opstanding van de Here Christus. De heerlijke consequenties, óók voor onze lichamen. En natuurlijk moet dat bestreden worden. Paulus wijdt er een lang hoofdstuk aan. Maar pas aan het einde van zijn brief. En niet de hele brief, zoals bij de Galaten. De „sommigen” uit Corinthië bestreden niet dat de mens alleen behouden wordt door Jezus Christus. Dat deed men in Galatië wel. En vandaar het verschil in wijze van behandeling.

In de brief aan de Philippenzen is de gedachtengang niet anders. De judaïstische dwaalleraars noemt Paulus honden en slechte arbeiders. Saboteurs, staat er in de Willebrord-vertaling. Daarmee moet afgerekend worden. Op dat punt moeten we allemaal eensgezind zijn. „Laten wij dan allen, die volmaakt zijn, aldus gezind zijn.” Kunnen er verder geen verschillen zijn? Ook geen dwalingen? Zeker! „En indien gij op enig punt anders gezind zijt, God zal u ook dat openbaren; maar hetgeen wij bereikt hebben, in dat spoor dan ook verder!” (Fil. 3 : 15, 16).

Er waren er die preekten uit eigen belang, met de onzuivere bedoeling Paulus de gevangenschap zwaar te maken. Dat was niet goed. Een ernstige zonde tegen de van God gezonden apostel. Maar ze predikten wel het evangelie. Daarom: „Wat doet het er toe? In elk geval, hetzij met een bij oogmerk, hetzij in oprechtheid, wordt Christus verkondigd; en daarin verblijd ik mij, en zal ik mij ook verblijden” (Fil. 1 : 18).

Ik ontzeg niemand het recht, alles te bestrijden wat van de Schrift afwijkt. Integendeel! Maar laten we dat doen vanuit het hart van het evangelie. En laten we de Schrift óók geloven, als die ons zélf leert onderscheid te maken tussen dwaling en dwaling. Niet goed verstaan van bepaalde gedeelten van de Schrift maakt iemand nog niet tot een huurling. Was Kuyper een huurling omdat hij een wedergeboorte-leer had afwijkend van art. 24 N.G.B.? Immers neen!

Erg verbaasd was ik over Uw bestrijding van ds Vonk en dr Jongeling. Gelukkig zegt U niet dat deze predikanten niet-gereformeerd zijn. Dat is al winst. Geen huurlingen dus. Dan staat dus al vast dat ze geen boze aanslagen tegen Gods Woord bedenken. Maar ik was verbaasd over Uw methode van exegetiseren. Want U stelt dat vanuit Matth. 22 : 31, 32 heel het betoog van ds. Vonk (en Telder) valt. U hebt de studie van ds. Vonk niet gelezen. Als U dat wel gedaan had, dan zoudt U ontdekken hebben dat hij aandacht besteedt aan Matth. 22 : 31, 32. Bijna zeven bladzijden.

Nu hoeft U het niet eens te zijn met ds. Vonk, Jongeling of met wie ook. Vonk's exegetische spreekt mij ook niet erg aan evenmin trouwens, als die van Telder. Maar het gaat niet aan één tekst uit de Schrift te nemen en van daaruit alle andere plaatsen te exegeti-

seren. En dat doet U. Het O.T. is toch niet minder dan het N.T. Gods eigen Woord. De Heilige Geest weersprekt zichzelf niet. Daarom moeten we, als we uitleggen, héél de Schrift in rekening brengen. De Schrift laat geen eigenmachtige uitleg toe. Daarom kunnen we niet één tekst nemen (over welk onderwerp ook) die uitleggen en dan de rest daaraan pasklaar maken. Ik zeg niet dat U van die mening bent. Maar die indruk maakt het wel.

Trouwens: ook is Vonk niet de eerste gereformeerde die van mening is dat Matth. 22 : 31, 32 niets zeggen over de tussentoestand. Ook S.G. de Graaf was die mening al toegeedaan. Toen riep niemand ach en wee!

U kent geen min of meer belangrijke artikelen. Ze zijn U allemaal even dierbaar, zo schrijft U in „De Schaapskooi”⁷⁾. Maar dan vraag ik toch wel: waarom nam U het artikel van drs. Exalto over? Is de leer van de vrijpraak van de zondaar niet dat wat het evangelie tot evangelie maakt? De waarheid van het Evangelie. Het hart van het evangelie (Exalto). Het hart der religie (Calvijn). En zonder te doen aan reductie van de belijdenis mogen we toch echt Calvijn wel naspreken als hij schrijft:

„Wat wij zeggen, dat de zuivere bediening des Woords en het zuivere gebruik in de bediening der sacramenten een pand en kenteken is, dat wij die gemeenschap, waarin beiden aanwezig zijn, veilig als een ware kerk kunnen aanvaarden, daarvan gaat de betekenis zo ver, dat de kerk nooit verworpen mag worden, zolang ze daarbij blijft, ook al is ze overigens vol van fouten. **Ja zelfs zal er in de bediening van de leer of der sacramenten enige fout kunnen insluipen, zonder dat die ons van haar gemeenschap behoort te vervreemden. Want de hoofdstukken der ware leer zijn niet alle van één gestalte.** (forma - soort, aard). Sommige zijn zo noodzakelijk om te weten, dat ze bij allen ontwijfelbaar vast moeten staan als leerstukken die den godsdienst eigen zijn. Als daar zijn dat er één God is, dat Christus God is en de Zoon Gods, dat onze zaligheid gelegen is in Gods barmhartigheid en dergelijke. Er zijn andere, waarover tussen de kerken geschil is, maar die toch de eenheid des geloofs niet verscheuren.”⁸⁾

Ik kan me eigenlijk niet indenken dat U het hiermee oneens bent. U kunt het er niet mee oneens zijn, als U Exalto met instemming overneemt in „De Schaapskooi”. Maar dan moeten we toch ook niet doen alsof er een boze aanslag op Gods Woord bedacht wordt. Het maakt toch een groot verschil of iemand van de Schrift of de belijdenis afwijkt, omdat hij eigenlijk van de Schrift af wil of, omdat hij bepaalde zaken niet zuiver ziet, gebrek aan inzicht heeft of iets dergelijks. En dat zullen we in ons schrijven in rekening moeten brengen. Anders wordt er een onnodige crisissfeer geschapen.

Ik ben me bewust vrijmoedig geschreven te hebben. Misschien denkt U wel vrijmoediger dan een leerling past tegenover een leermeester. Maar het belang van de zaak dreef me. Zoals U.

Gaarne ben ik Uw dienstvaardige,

Herman Amelink.

¹⁾ „De Schaapskooi”, 17e jaargang nr 20.

²⁾ id. 16e jaargang nr 18.

³⁾ id. 26 nov. 1960.

⁴⁾ Dr W. Bieder, Brief aan die Kolossen; Zürich 1943, blz. 3.

⁵⁾ Dr S. Greijdanus, De brief van de apostel Paulus aan de gemeente in Galatië; Amsterdam, 1936, blz. 168.

⁶⁾ idem, blz. 145.

⁷⁾ Institutie, Boek IV, Hoofdstuk I, 14; editie Sizoo. Onderstrepingen van mij, A.

⁸⁾ „De Schaapskooi”, 18 jaargang nr 2.

⁹⁾ Institutie IV, I, 13.

Waar de eeuw'ge oceaan koraal en parels teelt daar zinke ik in het diep, en zoek mijns Makers beeld.

Willem Bilderdijk

Bacillendragers

I

Aanloop

Elk meelevend kerklid in Nederland zal zich wel eens meer of minder diepgaand hebben bezig gehouden met het vraagstuk der onkerkelijkheid die als een besmettelijke ziekte de westerse wereld teistert. Al valt het te vrezen, dat het aantal kerkmensen dat zich minder diepgaand met dit ontstellende verschijnsel bezig houdt, veel groter is dan dat wat er werkelijk ernst mee maakt.

Tot de oppervlakkige beschouwers behoren allen die de oorzaken van de onkerkelijkheid uitsluitend buiten zichzelf in de afvallige wereld zoeken. Vanzelfsprekend liggen er grote en belangrijke oorzaken in de (johanneïsch verstande) wereld. En het is noodzakelijk voor een goed begrip ze terdege te analyseren. Maar zelfs de knapste analyse van deze externe oorzaken blijft oppervlakkig, wanneer de interne oorzaken buiten beschouwing blijven.

Interne oorzaken. Het is hard en bitter ze te moeten erkennen. Behoren wij niet door onze godzalige wandel onze naaste tot Christus te trekken? Elke beschouwing blijft oppervlakkig, wanneer dit ons manco geen aandacht krijgt. Onkerkelijkheid als gevolg van onze onchristelijkheid. Dat is een hoofdstuk apart. En het is waarlijk geen onbelangrijk hoofdstuk. Het behoort geschreven te worden door ieder die zich verdiept in de toekomst van het christendom.

Het is een hoofdstuk vol aanklachten tegen de christenen. Niet alleen tegen de christenen uit vergane eeuwen. Hen aan te klagen is meestal niet een onoverkomelijk bezwaar. De meesten willen nog wel toegeven — al is het aarzeland en schoorvoetend: het blijven tenslotte je vaders, nietwaar? — dat hun vaders onrijpe druiven gegeten hebben. Diezelfde erkenning te doen ten aanzien van jezelf is echter aanmerkelijk zwaarder.

Toch zullen we zover moeten komen. Een van de oorzaken van de huidige schrikbarende onkerkelijkheid moet worden gezocht in het vaak zo onchristelijk gedrag van onze vaders en van onszelf, zowel in gemeenschappelijk optreden als in individueel reageren. Laten we maar dicht bij huis blijven — dat kan ontdekkend zijn: de heibel in de vrijgemaakte kerken is een van de oorzaken van de huidige onkerkelijkheid.

Terreinverkenning

Het bovenstaande lijkt een wat wonderlijke aanloop voor een artikel dat de vraag aan de orde wil stellen naar de toekomst van het christendom onder de Bantoes van Zuid-Afrika. De aanloop houdt zich immers bezig met een groeiende onkerkelijkheid, terwijl vrij algemeen wordt aangenomen, dat het christendom onder de Bantoes nog in opmars is.

Dit laatste kan ook met cijfers worden bevestigd. Het aantal christenen onder de Bantoes stijgt: nominaal. En de zendingsactiviteiten van diverse kerken nemen nog steeds toe.

Dat is een prachtig ding, iets om dankbaar voor te zijn. Maar achter deze stralende buitenkant bevindt zich reeds de holle leegte van een opkomende onkerkelijkheid. De juichende tonen van een leger in opmars zijn nog dominerend. Maar wie goed luistert, hoort reeds de doffe weeklachten zich verstaanbaar maken over hen die achter de frontlijn omkomen. De eerste gevallen van de besmettelijke ziekte die onkerkelijkheid heet, zijn reeds gemeld. Wie kan zeggen, hoe snel deze ziekte zich tot een epidemie ontwikkeld zal hebben? Zo iets kan in een verbijsterend snel tempo plaatsvinden. Vooral als de pogingen om de bacillen

en hun dragers onder beheer te krijgen, slechts zwak blijken.

Het wordt langzamerhand tijd met de vinger te gaan wijzen. Veel van wat ik ga noemen kan worden gevonden in twee vrij recente studies. De een, „Christians of the Copperbelt”, is geschreven door John V. Taylor en Dorothea Lehmann. Zoals de titel aangeeft, hebben de schrijvers bijzondere studie gemaakt van het kerkelijk leven der Bantoes in de mijnstreek van Noord-Rhodesië. De tweede studie, „Langa”, geschreven door Monica Wilson en Archie Mafeje, houdt zich bezig met de Bantoebevolking van Langa, een van de lokaties van Kaapstad. Beide studies handelen dus over de stadsbantoe¹⁾.

Stad en Land

Zelfs in het kleine Nederland is het verschil tussen stad en platteland vrij ingrijpend. Voor de implicaties daarvan verwijs ik, gemakshalve, slechts naar het bekende boek van prof. H. van Riessen, „Maatschappij der toekomst”. Het zal duidelijk zijn, dat dit verschil voor de Bantoes in Zuid-Afrika nog talloze malen groter is. Platteland betekent voor de Bantoe verbondenheid met het verleden, verstrengeling met de oude vertrouwde samenleving, met een gedragspatroon dat bij voorbaat al klaar geknipt ligt, met een levens- en wereldbeschouwing die van generatie op generatie is overgeleverd. De stad betekent het einde van dit complex. De Bantoe die naar de stad trekt, wordt van zijn wortels afgesneden en hij moet maar afwachten of hij er in slagen zal nieuwe wortels uit te slaan en levensvatbaarheid te vinden in een bodem die volkomen andere voedingsstoffen biedt.

Velen zien hiertoe geen kans en keren na kortere of langere tijd terug naar het oude koesterende milieu. Maar voor talloze anderen is de stad een fascinerend en bevrijdend experiment. Ze storten zich erin, laten zich meesleuren, absorberen en komen met grondig gewijzigde inzichten en tal van nieuwe verworvenheden aan het eind van dit assimilatie-proces weer te voorschijn²⁾.

Burgers en buitenlui

Er bestaat dus een aanzienlijk verschil tussen de stads-bantoe en de Bantoe van de farms en de reservaten, zowel wat gedragspatroon als wat de daaraan ten grondslag liggende gedachtenwereld betreft. In de reservaten leeft men nog als een onopvallend deeltje van het collectivistische geheel, op een aan alle kanten door sociale verplichtingen omgeven plekje dat zo goed als geen ruimte overlaat voor persoonlijk initiatief. Maar de Bantoe in de stad wordt zich plotseling — of langzamerhand — zijn geestelijke zelfstandigheid bewust. Banden vallen van hem af. Een drang tot expansie woelt zich bloot. Hij gaat beseffen dat hij iemand is. Iemand die zelf kan denken, oordelen, beslissen en die zelf verantwoordelijk is. En hij krijgt een onverzadigbare honger naar kennis, naar ontwikkeling. Want is kennis geen macht?

Het verschil tussen de stads-bantoe en de Bantoe van de reservaten kan aardig geïllustreerd worden met wat een ontwikkelde Bantoe aan John V. Taylor vertelde: „De blanke is altijd hooghartig en schijnt met de duizend jaar die hij nodig gehad heeft om beschaafd te worden en zegt: „Je kunt niet in een ommezen beschaafd worden”. „Wij, ontwikkelde mensen, worden kwaad als we dat horen. Maar minder ontwikkelden zeggen: „De Europeanen kennen de Bijbel beter dan wij. Daarom moeten zij het wel bij het rechte eind hebben”.

De qualificaties „ontwikkeld” en „minder ontwikkeld” kunnen voor een belangrijk deel parallel gebruikt worden met „stads-bantoe” en „Bantoe uit het reservaat”. Dat betekent natuurlijk niet, dat er in de steden geen ontwikkelde Bantoes wonen. Ze zijn er in overvloed. Maar ook zij zijn voor het merendeel aangeraakt door de geest van ontwaking en accepteren niet meer als een vanzelfsprekendheid wat de blanke hun vertelt.

In de reservaten is deze geest van ontwaking nog veel zwakker. Men ziet daar over het algemeen nog meer tegen de blanken op. Men accepteert dikwijls nog zijn superioriteit. „De Europeanen kennen de Bijbel beter dan wij.” Dat verklaart voor een deel de overwinning-fanfares van het zendingsfront.

Maar in de steden zijn de aardshokken die de kerkgebouwen zullen doen wankelen, al voelbaar.

In zijn grondstructuur vinden we hier dus dezelfde tegenstelling als b.v. in Nederland: de behoudende, conserverende platteland tegenover de geavanceerde stedeling. Maar toch zijn de accenten hier feller. Niet alleen omdat de zon hier brandender is, maar vooral vanwege het opbruisende gevoel van eigenwaarde, dat als een springtij de geesten der Bantoes binnengolft.

Lucht en water

Dit proces van zelfbewustwording is niet meer te stuiten. Heel Afrika is er het levende bewijs van. Ook hiervan, dat dit proces onlosmakelijk verbonden is met een krachtig nationalisme. Het proces van zelfbewustwording heeft uiteraard tal van facetten. Maar de politieke zijde ervan is wel een van de meest dominerende, zo niet de allesbeheersende. Dat is begrijpelijk en eigenlijk vanzelfsprekend, wanneer men bedenkt dat juist op het politieke vlak de onmondigheid van de Bantoe steeds het volle accent gekregen heeft.

Het is dit in de stedelijke gebieden broeiende nationalisme, dat dynamiet gaat leggen onder de kerk³⁾. Met name de jongere generatie, die gegrepen is door een wenkende vrijheid en die meer en meer beziel raakt door het ideaal die vrijheid, kost wat het kost, te veroveren, gaat de deuren van de kerk passeren. Dat deze vrijheid, als ze eenmaal bereikt wordt, wel eens minder begerenswaardig kon blijken dan de huidige situatie, is iets dat nu niet ter zake doet. En het is iets wat de Bantoe zich vandaag ook niet afvraagt. De desillusie komt altijd na de illusie. Vandaag is het nog de tijd van de illusies. Vandaag wenkt nog de vrijheid, onweerstaanbaar.

Want vrijheid is voor de mensen
wat lucht voor de vogels is
en vrijheid is voor de mensen
wat water is voor een vis⁴⁾.

Hebben wij het zelf niet zo ervaren tijdens de Duitse bezetting?

Revolutie of Evangelie

Van dit alles is het hart van de Bantoes — met name van de jongere generatie in de steden — vol. En dat heeft zijn consequenties voor de kerk. Want politieke activiteit en christendom worden als twee onverzoenlijke grootheden beschouwd. „Ik kan 's morgens niet naar de kerk toegaan en 's middags een politieke vergadering toespreken,” zei een van de jongere Bantoe-leiders in Kaapstad. „Het Evangelie leert me dat ik de andere wang moet aanbieden”.

Dat is het dilemma waarvoor de jongere generatie zich geplaatst ziet. Het Evangelie leert onderwerping, ook aan harde meesters. Het vraagt dulden en lijden en verdragen, ook nog als de maat al vol is. Het veroordeelt revolutie en het grijpen naar geweld. Maar de regels van het politieke spel leren, dat onderwerping niet tot het gewenste doel leidt. En de recente geschiedenis van Afrika bewijst, dat revolutie en geweld wel het doel bereiken.

En zo staat men voor de keus: de revolutie óf het Evangelie, opstand óf onderwerping, politiek óf kerk. Het is niet moeilijk om in te zien, dat in de huidige gistende atmosfeer in de stedelijke gebieden velen reeds gekozen hebben en nog zullen kiezen voor de revolutie

en tegen het Evangelie. De verblijdende oogst op de zendingsterreinen mag ons de ogen niet doen sluiten voor wat er in de grote centra gaande is.

Richmond (Natal)

M. R. van den Berg

- ¹⁾ Dat een van de beide studies zich bezig houdt met Noord-Rhodesië in plaats van met Z.-Afrika, betekent niet dat er geen gebruik van gemaakt kan worden voor een peilen van de situatie in Z.-Afrika. De overkomst is n.l. groter dan het verschil, met name in de reacties van de Bantoes op christendom en kerk.
- ²⁾ Natuurlijk is het verschil tussen stad en reservaat niet absoluut. In de steden zijn ook nog sterke krachten van bindingen aan de traditie. Typerend is in dit verband, dat vele Bantoe-arbeiders niet willen dat hun vrouw zich in de stad komt vestigen. Anderen, die wel met hun vrouw in de stad leven, proberen hun kinderen zoveel mogelijk te laten opgroeien bij familie-leden in de reservaten. Een veel gehoord gezegde is: de stad is geen goede plaats voor vrouwen en kinderen.
- ³⁾ Dat het ook binnen de kerken invloed uitoefent, blijkt duidelijk uit wat een Bantoe-predikant mij vertelde. Enkele maanden geleden was er ergens een conferentie van predikanten en „leken” van de Methodisten kerk. Tijdens de pauze aten predikanten en „leken” gezamenlijk. Op de derde dag van de conferentie kondigde de voorzitter aan, dat voor de afwisseling de predikanten en „leken” die dag afzonderlijk de maaltijden zouden gebruiken. Sinds dat moment hebben de „leken” de maaltijden geboycot en geweigerd van de eetzaal en het voor hen klaar gemaakte voedsel gebruik te maken. De voorzitter van de conferentie en woordvoerders van de predikanten hebben openlijk hun excuses aangeboden en uitdrukkelijk verklaard, dat ze op geen enkele wijze hadden willen discrimineren, maar ze vonden geen gehoor. Ook een dringend beroep op een christelijke geest van verdraagzaamheid en vergevingsgezindheid had geen effect. De conferentie moest een dag eerder worden afgebroken dan gepland was, omdat de onderlinge verhoudingen volkomen vernield waren. Het bleek dat deze boycot georganiseerd was door stads-bantoes. Dit voorbeeld van oppositie van „leken” tegen hun eigen Bantoe-predikanten komt voort uit de bij vele Bantoes levende overtuiging, dat de Bantoe-predikanten over het algemeen handlangers van de blanken zijn. Er zijn trouwens ook Bantoe-predikanten die volledig verpolitiekt zijn. Mij is een geval bekend van een Bantoe-predikant, als geestelijk verzorger verbonden aan een groot opleidings-instituut, die zijn positie gebruikte om zijn pupillen te infiltreren met een ongenueanceerde anti-blanke mentaliteit, hen aanzette tot stakingen, enz.
- ⁴⁾ Guillaume v. d. Graft, in „Nationale Snipperdag”, p. 84.

PERSSCHOUW

Nog eens: Slechte Polemiek

Op het artikel van ds Veltman van Zeist dat we een paar weken geleden hier overnamen en waarin hij zich richtte tegen de polemieken van br. A. Zijlstra reageerde laatstgenoemde in het Gereformeerd Gezinsblad. Deze reactie, met het antwoord van ds Veltman daarop, nemen we thans in Persschouw over.

Hier volgt het een en het ander.

Br. A. Zijlstra reageert in het Gereformeerd Gezinsblad van 2 maart op mijn artikeltje, dat in O.K. van 14 febr. stond over zijn wijze van citeren van hetgeen br. Milo schreef in „Opbouw” van 31 jan.

Onze 90-jarige broeder schrijft: „In „Utrechts Kerkblad” werd door ds. Veltman van Zeist een beledigend artikel aan ons adres gericht, wegens onze juiste tekening van heer Milo's bittere aanval op ons nog waar gereformeerde volk, dat ook het in onze belijdenis genoemde derde kenmerk der ware Kerk des Heeren, de tucht wil zien gehandhaafd, en daarvoor gedurig de Koning der Kerk ootmoedig bidt.”

't Spijt me zeer, dat br. Zijlstra zich beledigd gevoelt. 'k Heb niet de opzet gehad hem te beledigen. Maar 't is me ook niet duidelijk uit zijn artikel welke woorden en uitdrukkingen in mijn artikel een beledigend karakter hebben gedragen. Ik heb alleen aangewezen wat naar mijn overtuiging mis is geweest in zijn schrijven. En 'k heb de citaten er, ter vergelijking, woordelijk bij gegeven. En 'k meen te mogen handhaven, dat wij, als wij zinnen uit hun verband rukken of als wij slechts delen van zinnen citeren en die dan ook nog verdraaien en/of aanvullen met onze eigen interpretaties, een ander kunnen

laten zeggen, wat wij maar willen. En zijn bedoeling totaal miskennen.

Maar dat is geen éérlijke polemieken meer.

'k Laat het aan de eerlijke lezers van O.K. graag over te beoordelen of br. Z. werkelijk een „juiste tekening” van br. Milo's „aanval” gaf.

Overigens: er is volgens br. Z. blijkbaar binnen de vrijgemaakte Kerken een „waar gereformeed volk”, dat de tucht wel- en een „niet-waar-gereformeed volk”, dat de tucht niet wil zien gehandhaafd.

Tot de laatste groep behoren dan zeker al diegenen, die bij bepaalde tuchthandelingen zich vol zorg afvragen of er sprake is geweest van het bedienen van het recht des Heeren....

Misschien zullen bij deze indeling zeer velen op hun beurt zich door br. Zijlstra beledigd gevoelen. Immers: dan zijn niet goed-gereformeed meer:

de kerkeraadsleden in Groningen-Z., die aan een bepaalde schorsing niet hebben kunnen mee-werken;

de kerkeraad van Groningen-N., die ook al geen medewerking meende te mogen verlenen;

de meerderheid van de classis Groningen, die zei: vooralsnog niet schorsingswaardig;

de vele leden van de Kerken in Groningen en elders, die bedroefd zijn over deze schorsing;

de schrijvers in diverse kerkbladen, die hun bedenkingen tegen deze gang van zaken inbrachten.

En dan behoeven wij ons immers tot dit geval in Groningen-Z. niet te beperken. Er zijn ook elders wel tucht-procedures geweest, die wel wat wonderlijk zijn verlopen, om geen andere woorden te gebruiken....

Maar willen zij, die hun bedenkingen en bezwaren hebben tegen bepaalde tucht-handelingen, werkelijk de tucht niet gehandhaafd zien in de Kerk des Heeren?

Dát zou bewezen moeten worden!

Wij zullen toch wel wat voorzichtig moeten zijn op dit punt ambtsdragers en mede-belijders verdacht te maken.

Zouden wij maar niet eerst eens vaststellen, dat het gaat om de vraag: wáár en wannéér en waaróm en hóé moet de tucht in het huis des Heeren worden toegepast en moet dus een kerklid buiten het Koninkrijk der hemelen worden geplaatst? Want dát gebeurt toch als de tucht recht wordt geoefend?

Aan de artt. 79-80 K.O., handelend over de tuchtmaatregelen over ambtsdragers, gaan de artt. 71 e.v. vooraf, die zeggen welke leden der Kerk eventueel moeten afgesneden worden. En waarom en hoe. En die afsnijding is een ernstige zaak!

Het schorsen en afzetten van een ambtsdrager is niet het éérste en het ergste! 't Eerste en het ergste is: dat een mens geplaatst wordt buiten de Kerk en het Koninkrijk Gods.

En mag je als mede-kerkklid daar nu nog zorg over hebben of niet; en dus vragen of in alles wel de waarachtige zorgvuldigheid en rechtvaardigheid en liefde is betracht?

Tot de waarachtige zelfbeproeving m.b.t. zulke tuchthandelingen heeft, naar ik meen, br. Milo in z'n tweede artikel willen opwekken. En echte zelfbeproeving is nog altijd een goed-gereformeerde, wijl schriftuurlijke bezigheid.

Wie à priori meent gelijk te hebben, komt niet tot zulke zelfbeproeving en voelt zich zelfs beledigd als hij daartoe wordt opgewekt.

Maar wij moeten met een zuiver geweten de lof des Heeren kunnen zingen; diep ervan overtuigd: wat wij aan tucht hebben geoefend, dat heeft de Koning der Kerk door óns gedaan....

't Gaat er niet om of onze „groep” of „partij” beledigd is, moet vr. en antw. 5 en 8 uit de Catechismus maar schrappen.

't Gaat er om of wij werkelijk de eer van onze Koning en de heiligheid van zijn huis zoeken en dienen in het handhaven van alle kenmerken der ware Kerk!

Het boze „als”? Het goede „als”

Wij zullen br. Zijlstra het volle pond geven en z'n stukje ook verder citeren:

„Wij zouden het schrijven van ds. Veltman zelfs niet noemen, als hij zijn verdediging niet grondde op het voorwendsel, dat de heer Milo slechts veronderstellender wijze sprak. Als het eens zo was.

Een ervaren publicist zei hiervan het volgende: die „als”-methode is wel zeer slecht. Je beschuldigt „niemand” rechtstreeks, maar spuwt inmiddels niets dan gal over u uit.

Als iemand nu eens op die wijze ds. Veltman toesprak, bijv. op een vrijdagdag, en na zijn gelukwens alle mogelijke zonden opnoemde, waarin een mens wel vallen kan.

Wij vermoeden dat zijn toorn gedurig rijzen zou.

Maar als die man dan zei: ik sprak alleen veronderstellender wijs; als het eens bij u zo worden mocht. Om u tot zelfbeproeving op te wekken, zou dan het bloed bij ds. V. niet tot karnemelk zijn geworden? Laat hij daarover eens ernstig nadenken.”

Dat laatste heb ik gedaan.

Naar deze woorden van br. Z. te oordelen, zal

ik, zal geen enkele predikant voortaan meer in een preek mogen zeggen: als ge niet in de wegen des HEEREN wandelt, zult ge voor eeuwig verloren gaan....

Want dan beschuldig je je hoorders; ge wandelt niet in de wegen des HEEREN....

't Is nog erger. De apostelen zijn te ver gegaan in hetgeen zij aan de gemeenten van Christus schreven. Laat me een paar teksten mogen aanhalen:

1 Cor. 16 : 22: Indien iemand de Heere niet liefheeft, hij zij vervloekt....

1 Cor. 3 : 17: Zo iemand Gods tempel schendt, God zal hem schenden.

2 Tim. 2 : 12, 13: Indien wij Hem zullen verloochenen; indien wij ontrouw zijn, Hij blijft getrouw, want Zichzelf verloochenen kan Hij niet.

1 Joh. 4 : 20: Indien iemand zegt: Ik heb God lief, doch zijn broeder haat, dan is hij een leugenaar; want wie zijn broeder, die hij gezien heeft, niet liefheeft, kan ook God, die hij niet gezien heeft, niet liefhebben.

Ik zal maar niet meer aanhalingen doen.

Wórdt in deze woorden van de Schrift nu tot de lezers gezegd: ge zijt aan dat alles schuldig: de Heere niet liefhebben; Gods tempel schenden; de Heere verloochenen; ontrouw zijn; zeggen God lief te hebben en de broeder intussen haten?

Deugt deze „als”-methode (want „indien” heeft immers precies dezelfde betekenis als „als”) niet?

Zegt de „ervaren publicist” en in zijn voetspoor br. Zijlstra ook hiervan: die apostelen beschuldigen „niemand” rechtstreeks, maar spuwen inmiddels niets dan gal over u uit?

Misschien wil br. Zijlstra daar eens over nadenken.

Ik moge naar aanleiding van dit artikel van ds Veltman twee opmerkingen maken.

De eerste is deze:

Het komt meermalen voor dat een predikant die naar de „als- of indien-methode” vermaant door een hoorder van zijn preek boos wordt aangeklampt met de felle opmerking: „Daar hebt u mij mee bedoeld!” Meestal kan zo'n predikant dan met een gerust geweten zeggen: „M'n waarde broeder, ik heb zelfs niet aan u gedacht!” Maar als hij een wijze domine is zal hij aan deze woorden vast en zeker ook de opmerking vastknopen: „Maar nu u denkt dat ik u bedoelde, moet u uzelf toch maar eens ernstig onderzoeken of de door mij genoemde zonde niet in u leeft.

En dit is de tweede opmerking:

Indien een broeder woorden gebruikt die niet door de beugel konden, hij vervolgens daarover gekritiseerd wordt en deze broeder verklaart daarop:

vooreerst: wat u mij in de schoenen schoof heb ik in de verste verte niet bedoeld;

vervolgens: bij nadere overweging moet ik toegeven dat mijn woorden niet goed waren;

en in de derde plaats: daarom neem ik die woorden terug —

dan is er bij allen die metterdaad de broederschap beleven vreugde en dankbaarheid.

C. V.

Onze verhouding tot de Christelijke Gereformeerden.

In het Kontaktblad van de Geref. Kerk van Eindhoven troffen we onder bovenstaand kopje het volgende artikel aan:

1. In „Woord en Wandel” Mededelingenblad van de Geref. Kerk van Winschoten van 15 febr. j.l. schrijft Ds. H. van Ommen over het heengaan van Ds. S. van Zwoll. Na grotendeels overgenomen te hebben, wat wij schreven over Ds. Van Zwoll in ons „In Memoriam”, schrijft Ds. Van Ommen onder het hoofdje: „Non Conformist?.... Neen!” het volgende:

„Zoals men vandaag in brede kring van de ware eenheid maar weinig verstaat, zo verstaat men ook weinig van het jagen hiernaar. Dit trof mij weer opnieuw bij het lezen van het bericht over het heengaan van Ds. Van Zwoll, in het dagblad „Trouw”. Daarin werd deze predikant een non-conformist genoemd, omdat mede door zijn activiteiten het contact tussen de raden van de Christelijke Gereformeerde en Gereformeerde Kerken reeds resulteerde in kanselruil, over welk resultaat de meerdere vergadering n.l. de classis van de Christelijke Gereformeerde Kerk zich niet enthousiast uitliet.... ja, zelfs verzocht aan de kerkeraad te Eindhoven deze kanselruil voorlopig op te schorten. Aldus werd deze predikant getekend als een „rebel” in eigen gelederen. Van zijn zorg voor de gemeente, van ijver om in het geloof met Christus, zijn Heer, mede te vergaderen, blijkt men aldus niets begrepen te hebben.”

Ds. Van Ommen citeert dan uit het Kontaktblad, wat we schreven over de houding van Ds. Van Zwoll t.o.v. zijn kerkverband, zijn liefde

tot de broeders in het land, zijn gewilligheid om voorlopig te doen, wat de broeders vroegen, ook al vond hij de mening der broeders onjuist, en hij concludeert dan:

„Dit is niet de houding van een non-conformist, maar van een man, die trouw aan de accoorden, met zijn broeders de juiste wegen wil zoeken tot het beleven van de ware eenheid.”

We zijn dankbaar voor de wijze waarop Ds. Van Ommen de goede naam en eer van Ds. Van Zwoll hier beschermt. De kwalificatie „non-conformist” zou Ds. Van Zwoll meer dan bezeerd hebben. Want dat was hij niet. Dat wilde hij ook niet zijn. Nooit heeft Ds. Van Zwoll het kerkverband uit het oog verloren. Nooit heeft hij alleen plaatselijk het welzijn van Sion gezocht. Nooit heeft hij geleefd in de stijl van: En wat de broeders in het land zeggen, kan me niet schelen, maar ik ga mijn gang. Toen ik de bewuste passage in het Kontaktblad schreef over zijn houding t.o.v. het kerkverband, stond me de afschuwelijke kwalificatie van Trouw steeds voor ogen. Non-Conformist? Het zou hem pijn gedaan hebben. Zijn broeders uit eigen kerkverband zullen beter dan wie ook weten, dat hij ZO niet was!

2. Ds. Van Ommen vertelt in hetzelfde nr. van „Woord en Wandel” dat een eerste ontmoeting heeft plaats gevonden tussen beide kerkeraden van Winschoten. We geven hem zelf het woord:

„Om te komen tot het — zo mogelijk — beleven van de ware eenheid diende ook de eerste ontmoeting tussen de Raden van de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Gereformeerde Kerk, donderdag 16 januari j.l. O, zeker, reeds in het verleden zijn er samensprekingen geweest, maar dit was toch de eerste maal dat de Kerkeraad een ontmoeting had met de Raad van de, nog niet zo lang geleden te Winschoten geïnstitueerde Christelijke Gereformeerde Kerk. Er is in broederlijke geest met elkaar gesproken vooral wel omdat klaar en helder van beide zijden de zaken aan de orde werden gesteld. En met blijdschap mag gezegd worden dat reeds tijdens deze eerste ontmoeting een verblijdend resultaat werd bereikt, n.l. DIT resultaat dat beide Kerkeraden als enige basis voor de komende ontmoetingen willen laten gelden: het Woord van onze God en de Gereformeerde confessie en dat beide Kerkeraden de doelstelling willen zien: de kerkelijke eenheid van de beide Kerken. Mogen wij en onze Christelijke Gereformeerde broeders en zusters trouw bevonden worden in het voortdurend gebed tot God, Die machtig is elkaar te doen vinden. Laat ons dit wonder van Hem begeren en van Hem verwachten tot de verheerlijking van Zijn Naam en — zo het Hem behaagt — tot zegen van een „christenheid”, welke steeds meer, in het najagen van een zelfgekozen eenheid, de ondergang tegemoet gaat.”

Hoe bemoedigend om een dergelijk bericht te lezen. Regelmatig leggen wij de nood van beide kerkverbanden de HERE voor juist ook in de samenkomsten der gemeente. En we bidden Hem, of Hij allen die bijéén behoren, ook bijéén wil brengen. Deze gebeden krijgen pas hun diepe zin, als we ons goed realiseren, dat en in Winschoten en in Amsterdam en op verschillende andere plaatsen besprekingen tussen wederzijdse kerken aan de gang zijn. Nu weten we concreet, waarom we bidden. De Here make ons getrouw ook in het persoonlijk gebed. Hij geve wederkeer en tijden van verademing. Onverdiend.

Laten we hopen en bidden dat dit „vuur” brandende blijft.

C. V.

INGEZONDEN

LANDELIJKE GEREFORMEERDE KWEESCHOOL

Overeenkomstig het besluit van de ledenvergadering van de Vereniging voor Gereformeerd Kweekschoolonderwijs in Nederland kan het bestuur van genoemde vereniging tot zijn grote blijdschap mededelen, dat D.V. 1 september a.s. te Amersfoort begonnen zal worden met de klassen 1 en 3 van een landelijke gereformeerde kweekschool.

Zoals bekend bestaat er sedert 14 jaar een gereform. onderwijzers-opleiding te Enschede.

Deze opleiding, die vaak onder zeer moeilijke omstandigheden heeft moeten werken, heeft in die tijd circa 100 jonge broeders en zusters klaar gemaakt voor de onderwijzersacte.

Klaar gemaakt aan en voor een gereformeerde school, daarmee beogend ook in de opleiding van onze leerkrachten de beginselen van Gods Woord en de belijdenis der kerk ongelimiteerd toe te passen.

Het bestuur van onze vereniging is de broeders van de Geref. Onderwijzersopleiding dankbaar en erkentelijk voor de vele en zware arbeid die daar is verricht.

Dat het die broeders niet te doen was om eigen voordeel of eigen eer bleek uit het feit, dat zij geheel vrijwillig en spontaan de opleiding in handen legden van onze vereniging en dat zij niet uit alle macht Enschede als vestigingsplaats wilden behouden, toen bleek dat een andere plaats betere mogelijkheden bood voor een landelijke dagkweekschool.

Naast de dankbaarheid voor wat God ons in het verleden heeft gegeven, voelen wij ook de volle zwaarte van onze verantwoordelijkheid om de G.O.O. te Enschede om te bouwen en uit te breiden tot een landelijke gereformeerde kweekschool te Amersfoort.

Het werk in Enschede begonnen hopen wij — met Gods hulp — in Amersfoort voort te zetten, zij het in een andere organisatievorm.

Waarom hebben wij Amersfoort als nieuwe vestigingsplaats gekozen?

Wij mogen hierbij verwijzen naar het rapport van het bestuur van het Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen.

Aan dit rapport ligt een zeer uitgebreide enquête ten grondslag, terwijl er door de betreffende commissie verschillende malen is gesproken met onderwijs-autoriteiten.

Welnu, op grond van het uitgebrachte cijfermateriaal en gehoord de meningen van de kweekschoolinspectie en van hoge ambtenaren van het Departement voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen concludeert het rapport van het Landelijk Verband als volgt:

„...dat Amersfoort de plaats is waar de stichting van een landelijke gereformeerde kweekschool de beste kansen biedt.”

Vervolgens worden een aantal redenen opgesomd die voor Amersfoort pleiten.

Dan geeft het rapport de mening van het bestuur van het Landelijk Verband weer met de volgende woorden:

„Het bestuur van het Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen is van oordeel, dat ons gereformeerd volksdeel moet streven naar één landelijke gereformeerde kweekschool, centraal gevestigd en centraal zich ontplooiend.”

En verder:

„Gereformeerd Nederland zal zich geen twee of meer volledig geoutilleerde opleidingen kunnen permitteren, maar alle krachten moeten concentreren om te komen tot één gereformeerde kweekschool, die qua vestigingsplaats, qua opzet en qua leerlingen-aantal de beste mogelijkheden biedt voor erkenning en subsidiëring.”

Tot zover het bestuur van het Landelijk Verband van Geref. Schoolverenigingen.

Deze conclusie, die genomen is na ernstige en langdurige studie, geeft ons de vrijmoedigheid thans de Gereformeerde landelijke kweekschool, gevestigd te Amersfoort, aan ons volk te presenteren.

Zoals gezegd hopen wij per 1 sept. a.s. te beginnen met de klassen 1 en 3.

De G.O.O. te Enschede begint op diezelfde datum aan de afbouw.

Er zullen n.l. voor de 1e klas voor Enschede geen nieuwe leerlingen worden aangenomen. Hoe het met de 3e klas te Enschede zal gaan is een zaak waarover door ons bestuur geen beslissing genomen is.

Hierover zal t.z.t. meer bekend worden gemaakt.

Alle ouders, die van plan zijn hun kinderen met ingang van de nieuwe cursus een kweekschoolopleiding te geven roepen wij op, zich reeds thans te melden bij de directeur, de heer K. Nolles, Booschutter 6a, Amersfoort (tel. 03490-20211).

Wat het aantrekken van leraren betreft: dit heeft een zeer bevredigend verloop. Ook hierin wil de HERE ons bemoedigende perspectieven openen.

Tot directeur is benoemd de heer K. Nolles, die ook rector is van het Gereformeerd Lyceum. Deze benoeming is geschied mede met het oog op de mogelijkheid van een scholengemeenschap, waarin de landelijke kweekschool misschien een plaats kan krijgen.

De heer Nolles is voor ons volk geen onbekende en wij zijn er van overtuigd dat zijn capaciteiten en zijn brede onderwijservaring een waarborg zijn voor een goede leiding van onze Gereformeerde kweekschool.

U begrijpt, dat een school, die nog niet gesubsidieerd wordt, geld, veel geld kost.

Wij zijn hard bezig een organisatie op te bouwen waarmee wij hopen te bereiken, dat de financiën via een team van enthousiaste mede-

werkers naar onze penningmeesters toestromen.

Wel hopen wij periodiek mededelingen te doen van de medewerking, die wij in dit opzicht van onze broeders en zusters krijgen.

Slechts hierover nog het volgende: natuurlijk hebben wij geen onzichtbare financiële bronnen. Deze school, van en voor heel ons Gereformeerde volk, zal — zeker in de aanvang — bekostigd moeten worden door heel ons volk.

Reeds thans doen wij een beroep op U allen, wanneer onze medewerkers U zullen bezoeken. Voorlopig willen wij het hierbij laten.

Wij hopen en vertrouwen, dat deze eerste publicatie over onze activiteiten in het gehele land goed ontvangen zal worden.

Wilt U met ons de medeverantwoordelijkheid dragen, meldt U dan bij één van onderstaande bestuursleden als lid.

Ten slotte, bij al onze werkzaamheden en plannen realiseren wij ons, dat alles onvruchtbaar is, indien wij psalm 127:1 niet in rekening brengen. Doen wij dat wel, en wij willen hier verklaren, dat wij niets van onszelf, maar alles van onze hemelse Vader verwachten, dan weten wij onszelf dienstbaar te zijn aan de verheerlijking van zijn Naam en daarin aan de bewaring van Zijn kerk en de jeugd der kerk.

Het bestuur van de Vereniging voor Gereformeerd Kweekschoolonderwijs in Nederland:

Ds J. Kok, Amersfoort, 1e voorzitter;
Mr N. E. Nieboer, Oldenzaal, 2e voorzitter;
Jac. van der Kolk, Enschede, 1e secretaris;
D. Stierksma, Amersfoort 2e secretaris;
J. B. Otten, Rotterdam, 1e penningmeester;
H. van der Kooij, Delft, 2e penningmeester;
P. Buikema, Groningen, alg. adjunct.

KERKNIEUWS

Beroepen te Noordbergum: A. P. van Dijk te Nieuw-Leusen.

Bedankt voor Enschedé-Zuid: C. J. Smelik te Bunschoten-Spakenburg.

Ds. J. J. de Vries. Maandag 9 maart j.l. vierde de gemeente van Berentheim in een feestelijke bijeenkomst het zilveren ambtsjubileum van haar predikant Ds. J. J. de Vries. De vicepraeses van de kerkeraad, de heer K. Kuizenga, deed zijn woorden van gelukwens vergezeld gaan van geschenken namens kerk en kerkeradsleden, terwijl ook de heer A. Hofstede als vertegenwoordiger van de jubileumcommissie een keur van geschenken aanbood, het resultaat van een éénweekse actie in de gemeente. Ook vertegenwoordigers van de vroeger door Ds. de Vries gediende kerken van Vrouwenpolder, Schiebroek-Hillegersberg-C en Zuidhorn voerden het woord.

Vernieuwd Kerkgebouw te Hasselt. Op woensdagavond 4 maart j.l. nam de Kerk van Hasselt in een feestelijke bijeenkomst het geheel gerestaureerde kerkgebouw opnieuw in gebruik.

De voorzitter van de commissie van beheer, br. Ten Klooster droeg het gebouw aan de kerkeraad over. Ds. J. Waagmeester bij wie de leiding van de avond berustte, sprak naar aanleiding van Ef. 2:19-22. De heer Koetsier droeg een orgel-solo bij, terwijl het koor „Zingt Gode lof” enkele liederen ten gehore bracht. Gedurende de restauratie, die een zeer vlot verloop had, werden de kerkdiensten gehouden in een gebouw van de gemeente Hasselt.

Zending in Brazilië. De Commissie van voorbereiding zendingsarbeid in Brazilië, die werd ingesteld door de noord-oostelijke groep van kerken die eerder met de kerk van Zwolle samenwerken in de zendingsarbeid, heeft de kerken van die groep samengeroepen tot een vergadering op woensdag 18 maart a.s. te Assen in één van de zalen achter de Bethelkerk.

Aan genoemde kerken werden, naast een concept-accord van samenwerking en een in te vullen volmacht, verschillende voorstellen toegezonden die beogen op deze vergadering te komen tot de constatering van een samenwerkingsverband tot de verkondiging van het evangelie in Brazilië.

De kerk van Assen heeft zich voorshands bereid verklaard als zendende kerk op te treden in dit te vormen samenwerkingsverband.

Afvaardiging naar Gen. Synode. Als afgevaardigden-ouderlingen part. ressort Friesland naar de G.-S. Delfshaven zijn d.d. 5 maart 1964 aangewezen in verb. met een verzoek tot ontheffing: primi: brs. Tj. S. Medemblik, Wouterswoude en H. Walinga Sr., Harlingen; secundi: brs. J. Hindriks, Leeuwarden en H. Tsjepekema, Driesum; tertii: brs. J. Boonstra Sr., Ureterp en P. J. Wassenaar, Harlingen; quartii: brs. D. Smilde, Heerenveen en J. Hensen, Drachten. In de afvaardiging van de brs. predikanten kwam geen wijziging.

Uitzending Kerkdiensten via Radio. De volgende diensten zullen worden uitgezonden in de tweede helft van 1964.

Zondag 16 augustus om vijf uur 's-Hertogenbosch. Voorganger ds. W. Vreugdenhil.

Zondag 27 september om tien uur Enschede-Noord. Voorganger ds. H. Vogel.

Zondag 11 oktober om vijf uur Bilthoven. Voorganger ds. C. van Leeuwen.

Zondag 6 december om vijf uur Amsterdam-Zuid. Voorganger ds. J. Meester.

Zondag 13 september zal door middel van Radio Nederland Wereldomroep de kerkdienst worden uitgezonden van de kerk te Gouda, voorganger ds. Drost. Des morgens om tien uur. Deze dienst zal des avonds om tien uur opnieuw worden uitgezonden voor Canada en Amerika.

De uitzending des morgens is gericht op Afrika en het Verre Oosten. In Europa zal de uitzending te beluisteren zijn op de 49 meter band.

Geslaagd voor het kandidaatsexamen aan de Theol. Hogeschool de heer M. Heemskerk te Leiden.

ADRESSEN:

Neede, penningmeester: J. A. Karssenbergh, Dr. Plantenstraat 34, Neede. Giro 809328 t.n.v. gereformeerde kerk (vrijgemaakt); **Tiel-Zaltbommel**, scriba: H. v. Weelden, Kokskampseweg 16, Zaltbommel, telef. 04180-480; **Nijverdal**, penningmeester-boekhouder: J. Hulshof, de Joncheerelaan 152, Nijverdal. Giro 824807 t.n.v. de gereformeerde kerk (vrijgemaakt).

JAARVERGADERING ICCC

De ICCC organisatie in Nederland hoopt haar eerstvolgende jaarlijkse bijeenkomst te houden op **zaterdag 6 juni 1964** in het Jaarbeursrestaurant, Vredenburg 41, Utrecht. De dag zal in het teken staan van de Bijbel.

Prof. Dr. S. U. Zuidema, hoogleraar aan de V.U. zal spreken over: „**Schriftgezag en Schriftprobleem**”.

MEDEDELING

Zij, die na hun eindexamen van zins zijn te gaan studeren aan één der Universiteiten of Hogescholen kunnen i.v.m. hun eventueel aan te vragen lidmaatschap, inlichtingen verkrijgen over:

„Fides Quadrata Intellectum” bij A. H. Reitsema, Graafschap 29 I, Kampen.

Vereniging van Gereformeerde Studenten „Hendrik de Cock”. Mej. T. van Bruggen, Kraaneweg 67a, Groningen.

Vereniging van Gereformeerde Studenten Utrecht. Mej. G. Zijlstra, Schimmelpennincklaan 27, Utrecht.

Vereniging van Gereformeerde Studenten te Amsterdam, H. Breman, Weteringschans 114 I, Amsterdam.

Vereniging van Gereformeerde Studenten Rotterdam, N. E. Haas, Adr. Midersstr. 70 b, Rotterdam-6.

Vereniging van Gereformeerde Studenten te Leiden, A. Joosse, Bilderdijkstraat 1, Leiden.

Vereniging van Gereformeerde Studenten te Delft, T. van Nieuwkoop, Corn. Jobstraat 56, Scheveningen.

ZOMERCONFERENTIE ICCC

Van 20-24 juli a.s. zal D.V. in „Woudschoten” een ICCC conferentie worden gehouden onder het thema: „**De Bijbel, Gods Woord**”.

Afgedacht van een aantal deelnemers uit Duitsland zal de conferentie een in hoofdzaak Nederlands karakter dragen. Zij is niet alleen bedoeld voor theologen, maar voor allen die de Bijbel liefhebben. Men kan zich om inlichtingen wenden tot het bureau van de ICCC, Singel 386, Amsterdam.

NAAR EEN EIGEN TEHUIS

Van 5 naar 8.

„Van 5 naar 8” is geen geheimtaal. Er wordt heel reëel mee aangegeven, dat de bouwkosten van het tehuis niet f 500.000,— doch f 800.000,— zullen bedragen.

Deze verhoging heeft menigeen doen schrikken. Ons ook. Toch hadden we het kunnen weten, wanneer ieder deze stukjes maar met aandacht leest.

Reeds geruime tijd geleden is meegedeeld, dat het tehuis niet aan 2 groepen van 12 kinderen, maar aan 3 van 15 kinderen plaats zal bieden: een groep van 0-12 jaar, een meisjesgroep en een jongensgroep van 12 jaar en ouder.

Deze uitbreiding nu, samen met de aan ieder bekende forse stijging der bouwkosten, vormen de oorzaak van het verschil tussen 5 en 8.

Voor het bestuur is dit aanleiding geweest reeds in oktober 1963 aan alle kerken met klem te verzoeken aan de actie voor het eigen tehuis de grootst mogelijke medewerking te verlenen. Vele kerken hebben hieraan gehoor gegeven door de gevraagde bijdrage van f 3,50 per ziel te verhogen. Een aantal heeft dit verdubbeld en sommigen verdrievoudigd. Het bestuur heeft goede verwachtingen van wat de kerken betreft.

Intussen gaan wij door met deze actie, welke zoals U weet, spontaan is gegroeid naast die van het bestuur met de kerken.

Onze aktie.

Het vorige verhaal was te lang geworden om nog de ontvangen giften te kunnen vermelden. We krijgen nu dus een overzicht van 4 weken.

Eerst gaan we dan letten op wat de jeugd deed. Het is steeds weer een genot te bemerken, dat de jeugd zich zo zeer betrokken weet bij het eigen kindertehuis. Het wordt zo niet alleen een huis vóór, doch evenzeer dóór de jeugd. Dat vinden wij reuze en zeggen: er kunnen er nog meedoen! Ditmaal kunnen wij vermelden de vrienden, die een avond met elkaar hebben gesjoeld. Het puntenverschil is in centen op tafel gelegd en haalde de 500 of f 5,—, dat voor het tehuis werd bestemd.

De jongens- en meisjesvereniging te Dalfsen hebben een gecombineerde jaarvergadering gehouden. Een punt op het programma was een collecte voor het kindertehuis, welke f 44,— opbracht. Dalfsen wil de eigen kinderbescherming gaarne helpen. Reeds eerder mochten bijdragen worden ontvangen.

„Een jeugdvereniging” te Oegstgeest stuurde f 10,—.

Dan is er Rika Berghuis, die stuivers spaart voor het tehuis. Wij mochten er weer 150 van haar ontvangen. Hartelijk bedankt, Rika! Ik twijfel er niet aan, dat zij heel blij zou zijn, wanneer andere meisjes ook stuivers gingen sparen. Denk er eens over. Gaan jullie haar helpen?

Ds. Waagmeester te Hasselt stuurt f 15,— en schrijft daarbij: „Het loon van een tijdelijk bijbaantje”. We hebben niet de indruk, dat het hier een bijverdienste van ds. Waagmeester zelf betreft, doch dat het afkomstig is van een jongeman, die voor ons geen onbekende is. Wij zeggen maar: Fijn joh! en dominee Waagmeester bedankt voor zijn bemiddeling.

Nu de jongsten.

„In ons huis kwam een kind,

Voor Uw kinderen kome een huis”.

Deze wens werd onderstreept met f 20,—.

KERK - ZIJN en IN - DE - KERK - ZIJN

door **Ds K. Doornbos**

Dit prachtige boek, door bevoegde recensenten zeer gunstig beoordeeld, behandelt in korte hoofdstukjes vele vragen van het kerkelijk en persoonlijk leven. Het is de auteur er om begonnen zijn lezers zo door Gods Woord te beïnvloeden „dat Christus gestalte in hen krijgt”.

Uitstekend geschikt als belijdenisgeschenk.

In linnen band met stofomslag f 7,50. Bij 21 of meer exx. f 6,90. Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel en rechtstreeks bij de

uitg. BUIJTEN & SCHIPPERHEIJN, Valkenburgerstraat 106, Amsterdam. Postgiro 22960.

Ds G. Janssen

SCHORSING EN KERKVERBAND

(64 pagina's, prijs f 1,90)

behandelt in acht hoofdstukjes de volgende kwesties:

1. Wanneer is een ambtsdrager censurabel?
2. De bevoegdheid van de plaatselijke kerk niet aangetast.
3. Het beginsel van art. 79 en zijn toepassing.
4. Kan een kerkeraad zonder het instemmend oordeel van het kerkverband schorsen?
5. Besluit en artikel.
6. Heersen over de consciëntiën.
7. Is afwijking van de kerkenordening geoorloofd?
8. De rechtspositie van de predikanten.

Door de uitspraken van de Particuliere Synode van Groningen is de kwestie van de schorsing van een predikant zonder medewerking van het kerkverband weer in een acuut stadium gekomen. Wie hierover met verstand wil meespreken kan deze brochure niet ongelezen laten.

Prof. C. Veenhof gaf een zeer waardeerende bespreking die als volgt eindigt: „Het is zeer te wensen dat ieder die het wel en wee van de kerk ter harte gaat deze brochure leest en overweegt. Laat ik er nog bij zeggen dat ze een model is van hoogstaande, zakelijke polemieken”. Verkrijgbaar bij de boekhandel en rechtstreeks bij de uitgeverij

BUIJTEN & SCHIPPERHEIJN,
Valkenburgerstraat 106, Amsterdam-C.

Postgiro 22960)

Elsje Trijntje is ook nog een heel klein mensje. Ze heeft nog geen eigen girorekening, daarom stuurden haar ouders f 10,—.

Wat deden de ouderen?

De mannen- en vrouwenvereniging te Drachten hebben gezamenlijk een feestavond gehad. Men heeft niet alleen aan zichzelf gedacht, doch met f 76,14 ook het tehuis in de vreugde doen meedelen. Hetzelfde geldt voor de mannen- en vrouwenvereniging te Rijnsburg, die f 61,21 overmaakten en de mannenvereniging „Calvijn” te Rijnsburg waar we f 48,90 van ontvingen.

Over het werk van de Stichting werd gesproken te Beverwijk en Winschoten. Voor het tehuis betekende dit bijdragen van resp. f 332,25 en f 100,—.

Voor een bijzondere verrassing zorgde ds. D. van Houdt te Uithuizermeeden. Hij stuurde f 100,— en vermeldde daarbij: „De helft van het saldo van de bungalowkring”. Velen zullen onmiddellijk begrijpen wat voor een kring hier wordt bedoeld. Zij werd gevormd door gezonden, die geld en tijd beschikbaar stelden, en door zieken, die in de bossen van Maarn mochten genieten van een week vakantie. De gemeenschap der broeders en zusters vermag veel. Het is goed deze te mogen ervaren.

Van drie postrekeninghouders werd f 10,— ontvangen, waarmee zij voldoen aan het verzoek, dat iedere rekeninghouder dit zal doen. Ze zijn er nog niet allemaal.

Nog meer giften werden ontvangen, waarvan we nog willen noemen een gift van f 500,— en een van f 420,—.

Een volgend maal zullen we weer gaarne verder gaan. Wie mogen we dan ontmoeten?

Verantwoording.

Ontvangen van 25-2 tot 10-3-1964 van kerken	f 4.751,72
particulieren	„ 1.373,16
totaal:	f 6.124,88

Gelden ontvangen wij gaarne op postrekening nr. 52325 t.n.v. Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

1 april begint de 8e jaargang van **OPBOUW**. We verzoeken onze abonnees die per jaar betalen f 10,—, en die per halfjaar betalen f 5,— te willen overmaken op onze postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg te Zeist, met bijvermelding voor **OPBOUW**.

Dit bespaart U hoge incassokosten en ons veel extra werk.

De administratie

B. TELDER

REFORMATORISCH LEVEN

19,5 × 13 cm. 168 blz. geb. f 6,90

„Hier wordt schriftuurlijke wijsheid geboden, wijsheid uit de Schriften, bevorderlijk voor een leven met de HEERE. We bevelen dit kostelijke boek zeer hartelijk aan. Het is door de uitgever onberispelijk verzorgd”.

Ds. G. Visee in Kamper Kerkbode

Dit boek is een prachtig belijdenisgeschenk

Verkrijgbaar bij de boekhandel en rechtstreeks bij **Uitg. Buijten & Schipperheijn, Valkenburgerstraat 106, Amsterdam.** Tel. 020-236612. Postgiro 22960.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452



Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij